

РОЗДІЛ 1
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

УДК 347.77

ДО ПИТАНЬ МАСШТАБУ ПОШИРЕННЯ ПЛАГІАТУ В УКРАЇНІ
ТА ШЛЯХІВ ЙОГО ЗАПОБІГАННЯ

ON QUESTIONS OF EXTENT OF PLAGIARISM IN UKRAINE
AND WAYS OF ITS REDUCTION

Берназюк Я.О.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри загальноправових дисциплін
Київського національного торговельно-економічного університету,
заслужений юрист України

У статті з'ясовано морально-етичні аспекти використання плагіату недобросовісними науковцями, проаналізовано показники діяльності аспірантури та докторантури в Україні, а також досліджено можливий масштаб поширення плагіату. Автор наводить особливості відповідальності за плагіат і пропонує додаткові шляхи запобігання поширенню цього явища в Україні.

Ключові слова: авторське право, академічна доброчесність, плагіат.

В статье выяснены моральные аспекты использования плагиата недобросовестными авторами, проанализированы показатели деятельности аспирантуры и докторантуры в Украине, а также выявлен масштаб распространения плагиата. Автором приведены особенности ответственности за плагиат и предложены пути сокращения масштабов этого явления в Украине.

Ключевые слова: авторское право, академическая добросовестность, плагиат.

The article clarified the moral aspects of plagiarism by unscrupulous authors analyzed the performance of postgraduate and doctoral studies in Ukraine, and found the scale of spread of plagiarism. The author demonstrated the peculiarity of responsibility for plagiarism and suggested ways of reducing plagiarism in Ukraine.

Key words: copyright, academic integrity, plagiarism.

Постановка проблеми. Останнім часом все більше увага наукових, державних і громадських кіл прикута до питань виявлення та боротьби з плагіатом. Це не дивно, оскільки це явище останнім часом набуло значного поширення в нашій країні, особливо в наукових текстах, що становить значну загрозу та, якщо не реагувати на нього, залишить свій негативний відбиток на наступних поколіннях українців, які братимуть ці праці за основу свого навчання. Тому варто докласти всіх зусиль сьогодні, щоб не отримати негативні наслідки завтра. Варто також зазначити, що ефективна боротьба з плагіатом неможлива без з'ясування масштабів його поширення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням виявлення та боротьби з плагіатом присвячували свої праці вітчизняні науковці Г.М. Гаряєва, А.В. Коваленко, Л.А. Лупаренко, І.О. Петренко, І.В. Порало, А.М. Сингаївська, Г.О. Ульянова, В.Л. Федоренко, Р.Б. Шишка, а також зарубіжні – А. Алі, Дж. К. Аронсон, Р. Берлінск та інші. Проте сьогодні необхідним є дослідження масштабу поширення плагіату в Україні та напрацювання шляхів його скорочення.

Мета статті полягає у виявленні масштабу поширення плагіату в Україні та напрацюванні шляхів його скорочення. Для досягнення поставленої мети необхідно

виконати такі завдання: з'ясувати морально-етичні аспекти використання плагіату недобросовісними авторами; проаналізувати показники діяльності аспірантури та докторантури в Україні; виявити можливий обсяг поширення плагіату в Україні; навести особливості відповідальності за плагіат; запропонувати додаткові шляхи скорочення масштабу плагіату в Україні.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі інформація є одним із найбільших багатств. Недарма загальнопоширеною є фраза: «Хто володіє інформацією – володіє світом». Саме тому сучасна людина, яка є часткою інформаційного суспільства, прагне оволодіти цим багатством, часто нехтуючи правилами та законами. Особливо це стосується науковців, які під час написання своїх робіт у буквальному сенсі «полюють» на якісну наукову інформацію, що зазвичай є інтелектуальною власністю інших авторів-науковців.

Дж. К. Аронсон вважає, що схильність людини до наслідування того, що вже є перед нею, – одна з найсильніших частин її сутності [7]. Тут хотілося б провести паралель з релігійним поняттям гріха та боротьби з ним, оскільки людям властиві проступки й тільки свідомі можуть боротися з цією спокусою.

Вищеописане наводить на думку, що у свідомості науковців повинна

бути викарбуваною моральна заповідь, якою має стати академічна доброчесність.

Згідно з проектом закону «Про освіту» [4], академічна доброчесність – це сукупність принципів і правил поведінки учасників освітнього процесу, спрямованих на формування самостійної та відповідальної особистості, спроможної навчатися, викладати та здійснювати наукову діяльність, дотримуючись етичних і правових норм (п. 1 ст. 35).

Питання академічної доброчесності досліджував у своїх працях В. Федоренко, директор Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України, який у своїй статті «Шляхи і методи запобігання плагіату наукових творів та утвердження академічної доброчесності» вказав, що «дедалі ширшого суспільного резонансу набувають проблеми забезпечення належного рівня академічної доброчесності в Україні. Наукова спільнота та суспільство в цілому виявляють помітну нетерпимість до плагіату в наукових роботах, включаючи й наукові кваліфікаційні роботи – від магістерського до дисертаційного дослідження» [5].

Варто погодитися, що питання боротьби з явищем плагіату набирає неабияких обертів сьогодні та привертає увагу громадськості.

Сприяння розвитку академічної доброчесності можливе лише шляхом її популяризації у навчальних та наукових установах. Сьогодні в окремих українських ВНЗ уже прийнято кодекси честі студента, кодекси честі викладача тощо, проте цей засіб боротьби з академічною недобросовісністю не набув масовості. Дуже необхідно посилити цей сегмент роботи у вищих навчальних закладах та наукових установах, які готують студентів і науковців, що зможе сприяти вихованню академічної доброчесності в Україні загалом.

Отже, академічна доброчесність є однією з рис, які необхідно виховувати в сучасного науковця для подолання явища плагіату в Україні.

З метою напрацювання шляхів подолання плагіату в нашій державі спочатку необхідно з'ясувати масштаби його поширення. За даними Державної служби статистики України [1], щороку до ВНЗ і наукових установ приймаються близько 10 тисяч аспірантів та 600 докторантів, які є потенційними суб'єктами плагіату (табл. 1).

Отже, за даними таблиці, кількість закладів, що мають аспірантуру, коливалася від 513 у 2010 році до 490 у 2015 році, а кількість закладів, які мають докторантуру, зросла з 255 закладів у 2010 році до 283 закладів у 2015 році. Як бачимо, щороку кількість закладів, що мають

аспірантуру, скорочувалася, а докторантуру – навпаки, зростала.

Одночасно слід зауважити про низький відсоток захисту дисертацій. Якщо в 2015 році випущено з аспірантури 7 493 осіб, то тільки 26% з них захистили дисертацію. Схожою є ситуація в докторантурі. Так, у 2015 році випущено 563 особи, а захистили докторські дисертації лише 30%.

Отже, з'ясувавши масштаби навчання в аспірантурі та докторантурі, перейдемо до статистики академічного плагіату в Україні.

За інформацією МОН, згідно з даними дослідження, проведеного у 2015 році Східноукраїнським фондом соціальних досліджень, понад 90 відсотків студентів і науковців використовують плагіат у тій чи іншій формі [2].

Також у межах цього дослідження встановлено, що 23% студентів і науковців переписують текст із джерела власними словами без поси-

лань, 17% завантажують есе та інші види робіт із безкоштовних сайтів і використовують їх як власні, 14% використовують чужі тексти повністю або частково, 13% копіюють чужі тексти зі зміною порядку слів у реченні, 12% використовують чужі тексти дослівно, але з посиланням на інші джерела, 8% перекладають матеріал з іншомовних джерел, 7% посилаються на власні праці (самоплагіат), а 6% посилаються на групову роботу без авторської участі в написанні тексту (рис. 1.).

Отже, як бачимо, масштаби плагіату вражають. Для дієвої боротьби з ним необхідно мобілізувати всі наявні ресурси, залучаючи державні органи, наукові установи та громадськість, діючи на випередження, тому що основною метою боротьби із цим явищем є його повне викоренення.

Певні дії в цьому напрямі вже активно здійснюються. У жовтні 2016 року Науково-дослідним цен-

Таблиця 1

Показники діяльності аспірантури та докторантури в Україні упродовж 2010–2015 років

№ з/п	Назва показника	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік
1	Кількість закладів, що мають аспірантуру	513	507	504	502	482	490
2	Прийнято за рік	10322	10024	9680	8383	7568	9813
3	Випущено за рік	8092	8350	8292	8075	7597	7493
4	У тому числі із захистом дисертації, %	24,0	24,6	25,8	26,4	24,8	26,1
5	Кількість закладів, що мають докторантуру	255	257	264	267	264	283
6	Прийнято за рік	589	592	628	611	596	650
7	Випущено за рік	450	483	418	566	524	563
8	У тому числі із захистом дисертації, %	28,9	25,9	33,3	33,0	27,3	30,0

Джерело: складено на основі [1]

тром судової експертизи з питань інтелектуальної власності організовано круглий стіл за участі фахівців Міністерства юстиції України, Міністерства освіти і науки України, представників вищих навчальних закладів і громадськості на тему «Формування академічної доброчесності та механізмів запобігання та протидії плагіату у наукових текстах в Україні».

У межах цього круглого столу Президент Національного університету «Києво-Могилянська академія» А. Мелешевич поділився з присутніми таким прикладом: у 2014 році державна екзаменаційна комісія проаналізувала дипломну роботу випускниці та знайшла кричущі випадки

плагіату. Розглянувши відповідний позов, Подільський районний суд визнав наявність плагіату, але після апеляції залучений незалежний експерт зробив дуже несподівані висновки: правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи; авторське право охороняє форму твору, а не його зміст; для виявлення випадків порушення авторських прав шляхом запозичення вирішальне значення мають буквальні збіги; запозичення наукових ідей без запозичення форми, у якій вони втілені, з точки зору авторського права не розглядається як плагіат [6].

Отже, приклад, наведений А. Мелешевичем, доводить, що треба удо-

Рис. 1. Використання видів плагіату в академічних текстах

Джерело: складено на основі [2]

сконалювати законодавство з питань регламентування запозичень. Також необхідним є вдосконалення законодавства щодо відповідальності за порушення авторського права.

Як відомо, в Україні цю сферу регулюють такі нормативно-правові акти, як Конституція України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, Цивільний кодекс України, а також Закон України «Про авторське право та суміжна права». Відповідно, ці акти законодавства регламентують покарання за порушення авторського права. Так, наприклад, ст. 512 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлює покарання за порушення права інтелектуальної власності у вигляді штрафу від 170 до 3 400 грн, а ст. 176 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність у вигляді штрафу розміром від 3 400 до 51 000 грн (залежно від кваліфікаційних ознак), але лише за незаконне відтворення, розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а також незаконне відтворення, розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо– та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав, якщо це завдало матеріальної шкоди

у значному, великому або особливо великому розмірі.

Сьогодні необхідним є вдосконалення покарання за присвоєння чужого авторства шляхом внесення змін до Кримінального кодексу України, надавши плагіату кваліфікацію кримінального діяння, оскільки він завдає і матеріальну шкоду автору тексту, і моральну шкоду всьому українському суспільству, а також підриває авторитет нашої країни на глобальному ринку знань.

Тут варто частково погодитись із твердженням науковця А.В. Коваленка, який у своїй науковій статті «Про присвоєння авторства (плагіат)» запропонував внести зміни до Кримінального кодексу України, а саме до ст. 176, виклавши ч. 1 у такій редакції: «Присвоєння авторства (плагіат), незаконне відтворення, розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а також незаконне відтворення, розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо– та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації, інше умисне порушення авторського права і суміжних прав, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі, караються штрафом від 200 до 1 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або виправними

роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк» [3].

Важливо, що ефективна боротьба з плагіатом повинна проводитися паралельно з удосконаленням законодавства у цій сфері й активним залученням інститутів громадянського суспільства. Тільки спільними зусиллями можна добитися позитивних результатів.

Висновки.

1. Для дієвої боротьби з плагіатом необхідно мобілізувати всі наявні ресурси, залучаючи державні органи, наукові установи та громадськість, діючи на випередження, тому що основною метою такої

боротьби є максимальна нейтралізація цього негативного явища.

2. У свідомості українських студентів та науковців повинна сформуватися академічна доброчесність, що є однією з рис, яку необхідно виховувати для подолання плагіату в Україні.

3. Найбільш небезпечними потенційними суб'єктами плагіату є близько 10 тисяч аспірантів і 600 докторантів, які щороку приймаються до вищих навчальних закладів і наукових установ.

4. Сьогодні необхідно удосконалити законодавство з питань визначення поняття «плагіат» і встановлення відповідальності за порушення авторського права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Епідемія академічного плагіату в цифрах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studway.com.ua/plagiat-2/>.
3. Коваленко А.В. Про присвоєння авторства (плагіат) / А.В. Коваленко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2016. – Вип. 20. – С. 104–106.
4. Проект Закону про освіту № 3491 від 19.11.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57141.
5. Федоренко В.Л. Шляхи і методи запобігання плагіату наукових творів та утвердження академічної доброчесності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.golos.com.ua/article/276302>.
6. Чесність – це внутрішній принцип [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.saiup.org.ua/novyny/chesnist-tse-vnutrishnij-pryntsyp/>.
7. Aronson J.K. Editors' view: Plagiarism – Please don't copy / J.K. Aronson // Br. J. of Clin. Pharmacol. – 2007. – № 64. – P. 403–405.